

Leszek Sokołowski

Dwa wieki dydaktyki kontrabasowej

Powstanie na początku XIX wieku pierwszych Konserwatoriów Muzycznych, a także pierwsze próby napisania szkół, co miało miejsce jeszcze w XVIII wieku¹, zbiegło się w czasie z rozkwitem epoki klasycyzmu i jej kierunku filozoficznego zwanego Oświeceniem. Jego symbolem był ogromny znak zapytania. Pytano o funkcję sztuki i rolę artysty w społeczeństwie. Był to czas, kiedy wynalazcy i filozofowie kierowali swój wzrok ku przyszłości człowieka, natomiast naukowcy rejestrowali jego aktualną wiedzę. We Francji Diderot opublikował *Wielką Encyklopedię Francuską*, a w roku 1771 ukazało się pierwsze, trzypięciotomowe wydanie Encyklopedii Britannica. Modne stało się pisanie broszur, rozpraw, monografii i książek. Być może był to jeden z powodów, dla których zaczęto pisać i wydawać podręczniki przeznaczone do nauki gry na instrumentach. Myślę, że chodziło również o pewne usystematyzowanie nagromadzonych przez lata drogą przekazów z pokolenia na pokolenie wiadomości na temat gry na instrumencie. Z pewnością chciano też, aby dostęp do muzyki był coraz szerszy, a grono wykonawców i słuchaczy ulegało systematycznemu powiększeniu.

Zanim jednak doszło do pierwszych w tym kierunku przeobrażeń, należy przypomnieć, że wykształcenie i umiejętność grania zdobywało się w rodzinie. Przeważnie ojciec uczył syna, a ten jeżeli był zdolny i posiadał dostateczną biegłość jako instrumentalista, mógł liczyć na przychylność dworu lub miłującego muzykę arcybiskupa i otrzymać posadę muzyka w opłacanej przez nich kapeli. Niektórzy ze sławnych w tamtych czasach muzyków byli samoukami jak np. słynny kontrabasista Domenico Dragonetti. Pochodził z biednej rodziny, toteż od najmłodszych lat zarabiał, występując z różnymi zespołami w Wenecji. W wieku 13 lat został zauważony przez pierwszego kontrabasistę orkiestry katedralnej św. Marka - Beriniego, który podjął się nauki tego młodego i bardzo zdolnego chłopca. Po kilku latach Dragonetti został pierwszym kontrabasistą opery weneckiej, a mając 24 lata zastąpił w orkiestrze zmarłego Beriniego. Gra w tak słynnym zespole, a także występy solowe, pozwoliły Dragonettiemu osiągnąć bardzo wysoką pozycję w świecie muzycznym. Ten przykład jest typowy. jeżeli chodzi o sposób kształcenia muzycznego w drugiej połowie XVIII wieku. Dzisiaj trudno jednoznacznie

¹ W 1781r. powstała pierwsza szkoła gry na kontrabasie. Napisał ją Francuz - Michel Corette żyjący w latach 1709 - 1795, który był również autorem pierwszej szkoły na wiolonczelę. Zawierała ona tabele chwytów na kontrabas 3-, 4- i 5-strunowy, a także informację o sposobie trzymania smyczka. Corette na kontrabasie jednak nie grał, co było charakterystyczne w owym czasie, ponieważ autorami szkół byli przeważnie teoretycy i pisarze muzyczni często dyletanci, którzy nie grali na instrumentach. Ich autorom nie chodziło wcale o rozwiązywanie problemów technicznych, ale raczej o wyjaśnienie podstawowych zasad gry. Zob: Alfred Planavski tłum. U. i E. Krysta *Zarys historii dydaktyki gry na kontrabasie*. Materiały pomocnicze COPSA 1975, z.160.

stwierdzić, na jakim poziomie metodycznym przebiegał proces nauczania instrumentalnego. Należy jednak przypuszczać, że nie odbiegał on w zasadniczy sposób od metod kształcenia na innych instrumentach - zwłaszcza smyczkowych.

Kontrabas był w owym czasie - podobnie zresztą jak i dziś - instrumentem typowo orkiestrowym. Pojawił się po różnych przeobrażeniach mniej więcej w połowie XVIII wieku. Wtedy też zaczęto go nazywać *c o n t r a b a s s o*. Posiadał 3 struny i strojony był kwintami (G₁-D-A, tzw. strój angielski), albo kwartami (A₁-D-G, tzw. strój włoski, przyjęty we Włoszech, Niemczech i Francji).² Jego brzmienie musiało być bardzo dobre. Z pewnością też gra na nim była na tyle łatwa, że wyparł z użycia kontrabasy z większą liczbą strun. Zmniejszyły się też wymiary instrumentu, a smyczek coraz bardziej doskonalono. To wszystko powodowało, że gra na kontrabasie stawała się łatwiejsza i stwarzała nowe możliwości wykonawcze. Podnosił się też poziom artystyczny muzyków grających na kontrabasie. Bardzo zdolni, jak chociażby wspomniani przeze mnie Berini i Dragonetti, osiągnęli szczyt zaawansowania technicznego i muzycznego. Rozwój instrumentalny powodował z kolei, że kompozytorzy zaczęli dostrzegać obok skrzypiec również inne instrumenty smyczkowe, ich możliwości techniczne i walory brzmieniowe. Oczywiście, że pisanie na te instrumenty nie było tak popularne jak na skrzypce, jednakże w okresie klasycyzmu powstały przepiękne kompozycje o nieprzemijających wartościach zarówno technicznych jak i artystycznych, takie jak chociażby koncert na altówkę Stamiza, koncerty wiolonczelowe Boccheriniego i Haydna, czy wreszcie koncerty na kontrabas Hoffmeistera, Vanhala, Dragonettiego i Dittersdorfa. Wirtuozi kontrabasiści nie tylko komponowali z myślą o własnych występach solistycznych liczne koncerty czy drobne utwory, ale korzystali też z transkrypcji dzieł pisanych na inne instrumenty. Przykładem niech będzie raz jeszcze D. Dragonetti, wybitny wirtuoz kontrabas, który wspólnie ze swym przyjacielem Beethovenem, wykonywał jego *Sonatę na wiolonczelę i fortepian op.5 nr 2*.

Wraz z rozwojem muzyki, stawiane były wszystkim instrumentalistom coraz większe wymagania warsztatowe. Spowodowało to, że zaczęto przykładąć większe znaczenie, zgodnie zresztą z duchem epoki klasycyzmu, do wykształcenia muzycznego. Wirtuoz - instrumentalista był więc nie tylko tym kogo podziwiano, ale również tym, od którego można było przejąć tajniki gry na instrumencie. Doprowadziło to do powstania pierwszych konserwatoriów muzycznych, gdzie zatrudniano owych wirtuozów, a także do napisania przez nich pierwszych podręczników przeznaczonych do nauki gry na instrumentach muzycznych.

Mijają właśnie 175 lat od chwili ukazania się pierwszej „Szkoły gry na kontrabasie” wydanej w Dreźnie w roku 1828. Jej autorem był Václav House

² T.Pelczar *Kontrabas od A do Z*, Kraków 1974, PWM, s.33.

żyjący w latach 1764-1847, który objął klasę kontrabasu w powstałym w roku 1811 Konserwatorium Muzycznym w Pradze. Václav House vel Wenzel Hause był też pierwszym, który rozpoczął nauczanie gry na kontrabasie 4-strunowym, a także pierwszym który utrwalił do dziś obowiązujący system palcowania (1 - 2 - 4). Jednak pierwsza klasa kontrabasu w Europie powstała trzy lata wcześniej, bo w roku 1808 w Mediolanie, gdzie w tamtejszym Konserwatorium wybitny wirtuoz włoski Giuseppe Andreoli (1757-1832) rozpoczął nauczanie gry na kontrabasie 3-strunowym.

W czternaście lat później, a więc w roku 1822 powstała klasa kontrabasu w Konserwatorium w Londynie. Jej nauczycielem został sławny wówczas w Europie Domenico Dragonetti . Tadeusz Pelczar tak pisze o nim: „Znaczenie Dragonettiego w historii kontrabasu jest ogromne; był tym dla swego instrumentu, kim dla skrzypiec Niccoló Paganini, a dla wiolonczeli Alfredo Carlo Piatti. Za jego sprawą kontrabas, uważany do tej pory za instrument prymitywny, przekształcił się już gruntownie w instrument o dużych możliwościach, nadający się również do gry solowej. Dragonetti ustalił też ostatecznie kwartowy strój kontrabasu jako najkorzystniejszy oraz metodę trzymania smyczka, nazwaną później stylem *à la Dragonetti* lub niemieckim. W kompozycjach zaś wskazał sposób pisania na kontrabas, uwzględniając nie tylko niski i średni rejestr, ale sięgając wysokiego i stosując flażolety. Swoją działalnością utorował drogę następnym pokoleniom kontrabasistów wytyczając właściwy kierunek rozwoju instrumentu. Wpływ jego, jakkolwiek pozostał jako nie zapisana tradycja, trwa do dnia dzisiejszego.”³

Kontrabasistą, który wprowadził³nowy sposób trzymania smyczka był kontynuator idei D. Dragonettiego, jeden z największych wirtuozów tego instrumentu, Włoch - Giovanni Bottesini (1821 - 1889). Jego niesłychana biegłość techniczna pozwalała mu konkurować z najlepszymi wówczas skrzypkami. Nazywano go Paganinim kontrabasu. Grał na małym 3-strunowym instrumencie Carlo Giuseppe Testorego z Mediolanu wykorzystując wiolonczelową metodę trzymania smyczka. Jego nauczycielem był Luigi Rossi (? - 1858).

Pisząc o sławnych kontrabasistach, którzy przyczynili się w zdecydowany sposób do rozwoju szkół kontrabasowych należy wspomnieć w tym miejscu także innego Włocha osiadłego w Petersburgu, grającego również na 3-strunowym instrumencie - Antonio Domenico Dall’Occa (1763 - 1846).

W Niemczech podwaliny pod szkołę kontrabasową położyli z pewnością: Franz Anton Pichelberger (1740 - 1810), któremu poświęcił swoje dwa koncerty K. D. von Dittersdorf, a W.A. Mozart - arię na bas i kontrabas; Johann Matthias Sperger (1750 -1812), który był kontrabasistą na dworze księcia Esterházege i

³ T.Pelczar, op. cit., s.184 – 185.

pracował pod kierunkiem J. Haydna oraz Franz Anton Hoffmeister (1754 - 1812). W kilkadziesiąt lat później zasłynął jako wielki pedagog niemiecki Friedrich Warnecke (1856 - 1931). Kiedy dotknęła go ciężka choroba zawodowa (niedowład ręki), poświęcił się wyłącznie pracy pedagogicznej i publicystycznej. Napisał prace z zakresu metodyki i historii kontrabas. Jego zasługą było wprowadzenie nowego sposobu trzymania smyczka, który jeszcze do dziś stosuje się w Polsce, jako że uczniem jego był twórca polskiej szkoły kontrabasowej - Adam Bronisław Ciechański. Również wielką sławę jako pedagog oraz autor szkoły na kontrabas w 5 częściach zyskał Theodor Albin Findeisen (1881 - 1936).

Spośród Francuzów należy wymienić Achille Gouffée (1804 - 1874) i Charles'a Labro (1814 - 1882), którzy napisali szkoły. Największą jednak sławę zdobył Edouard Nanny (1872 - 1942). Był on nie tylko koncertującym kontrabasistą, ale również cenionym profesorem Paryskiego Konserwatorium. Napisał dwuczęściową *Méthode de Contrebasse*.

W Polsce, mimo iż Konserwatorium Muzyczne w Warszawie powstało w 1821 roku, klasę kontrabasu utworzono dopiero w roku 1865. Nauczycielem został Adam Ostrowski - „najznakomitszy w naszych czasach kontrabas polski, a zarazem jeden z lepszych nauczycieli fortepianu”.⁴ W 1925 r. Wincenty Śliwiński profesor tegoż Konserwatorium wydał bardzo popularną w okresie międzywojennym *Metodyczną szkołę gry na kontrabasie*. Najbardziej jednak znanym i zasłużonym pedagogiem oraz propagatorem solowej gry na kontrabasie był wspomniany już Adam Bronisław Ciechański, który uczył się pod kierunkiem słynnego Friedricha Warneckiego w Hamburgu w latach 1911-1913. Wychował pokolenie doskonałych kontrabasistów i położył podwaliny pod metodyczne nauczanie gry na kontrabasie na poziomie do tej pory w naszym kraju nie spotykanym.⁵ Do jego najbardziej znanych uczniów należeli: Józef Eichstädt - autor napisanej w latach pięćdziesiątych dwuczęściowej szkoły na kontrabas cztero- i pięciostrunowy (nadal podstawowy podręcznik do nauki w szkołach muzycznych) i Wiktor Gadziński, który opracował cztery zeszyty etюд oraz studium gam i pasaży (również podstawowy do dzisiaj materiał dydaktyczny). Do kontynuatorów idei Ciechańskiego należy zaliczyć również, zmarłego kilka lat temu profesora Akademii Muzycznej im. F. Chopina w Warszawie, Tadeusza Pelczara, autora transkrypcji na kontrabas suit wiolonczelowych J.S. Bacha oraz popularnej książki „Kontrabas od A do Z”.

Jednak największe zasługi dla rozwoju pedagogiki kontrabasowej w XIX i na początku XX wieku wniosło Konserwatorium w Pradze. Wspomniałem już o twórcy tego promieniującego na całą Europę, a później także i Amerykę ośrodka kontrabasowego - Václavie House Jego następcą w Pradze został Josef Hrabě (1816-1870) wirtuoz kontrabas i niezwykle ceniony pedagog. Był oddanym

⁴ Tak określa Ostrowskiego Albert Sowiński w swoim *Słowniku muzyków polskich* (Paryż 1874); cytat za: T.Pelczar, op. cit., str.180.

⁵ T.Pelczar, op. cit., s.193.

kontynuatorem dzieła swego mistrza - Housego. Hrabě jest autorem znakomitego i używanego również przeze mnie zbioru 86 etiud, a także szkoły na kontrabas. Wychował całą plejadę znakomitych kontrabasistów, którzy kontynuowali jego dzieło i tradycję czeskiej szkoły kontrabasowej przenosili na teren innych krajów Europy i Ameryki. Do nich należał przede wszystkim jeden z najwybitniejszych pedagogów i twórców dydaktyki kontrabasowej, pierwszy kontrabasista Opery Wiedeńskiej i profesor tamtejszego Konserwatorium - František Simandl (1840-1912). Napisał *Neueste Methode des Kontrabassspiels* w trzech częściach - szkołę która obowiązuje do dnia dzisiejszego w wielu krajach na świecie. On też ustalił ostatecznie kształt smyczka kontrabasowego. Wśród wychowanków Hrabego byli również: Emanuel Storch (1841 - ?) pierwszy kontrabasista orkiestry Gewandhausu w Lipsku, który napisał cenne etiudy i koncert (chętnie przeze mnie wykorzystywane w nauczaniu); Gustav Láska (1847 - 1928), który napisał dwie części *Kontrabass - Schule*, a także Josef Rambousek (1845-1901) działający w Moskwie - nauczyciel słynnego kontrabasy i dyrygenta Sergiusza Kusewickiego. Praskie Konserwatorium ukończyli także: Jan Geissel (1859 - ?) i František Černý (1861 - 1940) oraz autor cenionej szkoły na kontrabas wydanej w 1965 r. - František Hertl (1906 - 1973).

Pobieżnie i skrótowo, pisząc tylko o najważniejszych postaciach, przedstawiłem - trwającą prawie dwieście lat - historię dydaktyki kontrabasowej. To dzięki tym nauczycielom, a jednocześnie wirtuozom gry na kontrabasie rozwijała się myśl pedagogiczna przekazywana z pokolenia na pokolenie. Nie była ona obarczona hermetycznością lecz pozostawała zawsze otwarta na zmiany, jakie dokonywały się - zwłaszcza w XX wieku - w kształceniu na instrumentach smyczkowych.

Bibliografia

1. Azarchin R. *Kontrabas*. Moskwa, Muzyka.
2. Marek G.R. *Beethoven*. Warszawa 1976, PIW.
3. A. Planyavski, tłum. U. i E. Krysta *Zarys historii dydaktyki gry na kontrabasie*. Materiały pomocnicze COPSA 1975, z.160.
4. Pelczar T. *Kontrabas od A do Z*. Kraków 1974, PWM.
5. Gajdoš M. *Slovník Kontrabasistů*. Kroměříž 1994.
6. Sowiński A. *Słownik muzyków polskich*. Paryż 1974.